

Présence d'absence Wspomnienie Xaviera Tilliette'a SJ

Xavier Tilliette uwielbiał poetycką myśl zmarłego Paula Valéry'ego, którego śmiały paradoks reprezentuje jego filozoficzno-teologiczny temat przewodni: rozpoznanie i akceptacja pełnej pasji natury człowieka, tego, że w człowieku żywe są największe oddalenie od Boga i zarazem najbliższa bliskość wobec Niego. W swych naukowych badaniach historycznych Tilliette analizował także podobieństwo człowieka do Boga doświadczane z oddali i z bliska, podążając za najstarszymi i najnowszymi spostrzeżeniami antropologicznymi.

Xavier Tilliette pochodził z Corbie, z departamentu Somma w regionie Haute-de-France, w prefekturze Amiens. Tutaj urodził się 23 lipca 1921 roku. W wieku siedemnastu lat wstąpił do Societas Jesu, studiował filozofię (1944–1947), a potem został wykładowcą tego przedmiotu najpierw w Paryżu (L'Institut Catholique), następnie w Rzymie (Gregoriana). Jego filozoficznymi nauczycielami byli Jean Wahl, Marcel Régner i Vladimir Jankélévitch, którego wielkie dzieło *L'Odyssée de la conscience dans dans la dernière Philosophie de Schelling* (1933) przekonało go do niemieckiej filozofii. To za sprawą Tilliette'a arcydzieło Jankélévitcha zostało ponownie opublikowane w 2005 roku w paryskim wydawnictwie L'Harmattan. W latach 1954–1957 francuski myśliciel dwa razy w tygodniu uczył na wykłady Maurice'a Merleau-Ponty'ego w Collège de France.

Tilliette od lat sześćdziesiątych zmierzał do otwarcia przed nami zupełnie nowych historycznych, edytorskich i systematycznych perspektyw rozumienia niemieckiego idealizmu, w szczególności przez naszkicowanie nowej mapy dzieła Friedricha Wilhelma Josepha Schellinga. Jednak od czasu napisania swej paryskiej dysertacji *Une philosophie devenir* (1970) Tilliette obrał inną drogę – idąc za pomysłem Novalisa, postrzegał *tożsamość* jako podrzędne pojęcie; dzięki temu mógł przedstawić myślowy i pojęciowy kosmos Schellinga nie tyle w perspektywie czasowej (wczesne vs. późne dzieło) ani według kryterium tematycznego (filozofia przyrody, filozofia tożsamości, filozofia objawienia), ile jako jedność, co pozwoliło mu opisywać rozwój tej *filozofii w procesie jej stawania się*.

Ta hermeneutyczna zmiana została nakreślona w *L'Absolu et la Philosophie* (1987), *L'intuition intellectuelle de Kant à Hegel* oraz w jego *Schelling-Biographie* (1999, niem. 2004) w różnorodnych obszarach pojęciowych. Tilliette zaangażował się szczególnie intensywnie w niemieckie badania nad Schellingiem (*Schelling im Spiegel seiner Zeitgenossen*, 4 Bde, Turin–Mailand 1974–1997; *Pyrmonter Elegie. Der Briefwechsel mit Eliza Tapp 1849–1854*, Frankfurt a. M. 2000) oraz w działalność seminaryjną. Szczególne znaczenie miał jego udział w Zespole Schellingowskim Bawarskiej Akademii Nauk, pracującej nad edycją historyczno-krytycznego wydania dzieł, listów oraz spuścizny Schellinga, zainicjowanej w 1976 roku pierwszym tomem wydanym w oficynie Frommann-Holzboog w Stuttgartarcie. Międzynarodowe Towarzystwo Schellingowskie (w Leonberg) mianowało go swym honorowym członkiem, a Instytut Filozofii Uniwersytetu Humboldta uhonorował go w 2006 roku medalem Humboldta.

Profesor Tilliette był europejskim historykiem filozofii i teologiem, który z historycznego punktu widzenia w systematyczny sposób opracował na nowo wielkie, odwieczne tematy filozofii, takie jak: Absolut^{*}, Bóg i człowiek, mit i logos, stawanie się, antropogeneza i *verbum Dei*. Jego najważniejsze dzieło, *Le Christ de la philosophie*, ukazało się w Paryżu w roku 1990 nakładem wydawnictwa Cerf (a w języku niemieckim pt. *Philosophische Christologie*, w wydawnictwie Johannes Verlag Einsiedeln/Freiburg 1998)^{*}.

^{*} Dwa lata wcześniej ukazał się polski przekład tej książki: *Chrystus filozofów. Prolegomena do chrystologii filozoficznej*, przeł. Arkadiusz Ziernicki (Kraków: Znak, 1996), przyp. red.

To w nim analizował Tilliette, podążając za Schellingiem, że najwspanialszym fragmentem Nowego Testamentu jest Pawłowy hymn z Listu do Filipian (Flp 2,5–11) jako klasyczne przedstawienie nauki o kenozie. Zgodnie z tym Syn Człowieczy może być rozumiany jako „kontrakcja” Boga „z-samego-siebie” – „w-samym-sobie”. Zrozumienie wcielenia jako procesu kenotycznego pozwala uznać dwie sfery: sferę tego, co skończone, ludzkie, oraz sferę tego, co absolutne, boskie, za dwa – chociaż niesymetryczne – obszary bytowe tego samego porządku, które właśnie dlatego nie różnią się od siebie niczym dzień od nocy. Nieskończony dystans pomiędzy tym, co absolutne, a tym, co skończone, który na pierwszy rzut oka wydaje się do pokonania, może jako kenotyczny zostać sprowadzony do „miary”, a więc związek pomiędzy skończonym i nieskończonym może zostać ustanowiony w zakresie możliwym do pomyślenia.

Poza tym w ramach wielkiego europejskiego tematu filozofii i religii Tilliette, jako uczyony należący do obu dyscyplin, które identyfikowały go – Père Tilliette – jako niezależnego syna św. Ignacego, dokonał zdecydowanego duchowego zerwania z niepewnością coraz mniej pewnej nowoczesności. Tilliette zawsze miał odwagę myśleć samodzielnie, wbrew autorytetowi, zarówno kościelnej ambony, jak i uniwersyteckiej katedry, zwłaszcza po to, aby od dzisiejszej filozofii, jak niegdyś Georg Wilhelm Friedrich Hegel, oczekiwać „spekulatywnego Wielkiego Piątku”. W książkach Tilliette'a: *La Semaine Sainte des Philosophes* (1991), *Le Christ de la philosophie* (1990, niem. 1998) i *Les philosophes lisent la Bible* (2001) znajdziemy myślowe zaangażowanie, które pozwala nam odnieść współczesne sytuacje do konstelacji filozoficzno-chryzologicznych, aby w duchowych zjawiskach dostrzec nowe horyzonty konfrontacji między rozumem a wiarą, filozofią a religią. Czyniąc to, Tilliette ponownie analizuje, co oznacza dla naszej kultury, stawiać Boga – jako *verbum Dei* – podobnie jak postulował Hegel, „absolutnie na szczycie filozofii jako jedynej przyczyny wszystkiego”.

Xavier Tilliette pozostał w naszej pamięci jako ironiczny koneser w rozmowie; kiedy po raz kolejny czytamy Jeana Wahla, Vladimira Jankélévitcha lub Merleau-Ponty'ego, zawsze – w tle – słyszymy jego anegdoty. Kiedy odwiedziliśmy go w ostatnich latach w Maison des Petites-Sûre des Pau-

vres w Paryżu, zobaczyliśmy wytwornego mimo cierpienia, silnego, przenikniętego duchem człowieka, który był dla nas *Philosophie-als-Gestalt*.

10 grudnia 2018 roku Xavier Tilliette, emerytowany profesor (od 1996 roku) i Kawaler Legii Honorowej (2005), zmarł w Paryżu.

*Volker Gerhardt (Berlin),
Gian Franco Frigo (Padwa)
i Steffen Dietzsch (Berlin)*
Przekład Tomasz Kupś i Rafał Michalski